

ТЕТЯНА ЛАДИЧЕНКО,
ІЛОНА ЛУКАЧ, НАТАЛІЯ ПОДАЛЯК

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

електронний додаток

8
Розділ 1

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Натисніть на піктограму, щоб активувати

 – календарно-тематичне планування

 – зміст підручника

 – розробка уроку на тему «Конкіста – завоювання Нового Світу» (§ 2)

 – презентація уроку на тему «Конкіста – завоювання Нового Світу» (§ 2)

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДО ІНТЕРАКТИВНИХ ЗАВДАНЬ

 – виконати онлайн-вправу

 – збільшити зображення

 – передивитися відео

карта – перейти до зазначеного документа

ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

§1 МОРСЬКІ ЕКСПЕДИЦІЇ ПОРТУГАЛЬЦІВ ТА ІСПАНЦІВ

Пригадайте! Яке уявлення про світ мали європейці в добу середньовіччя?

■ **1. Причини й передумови Великих географічних відкриттів XV–XVI ст.** У всій історичні епохи жили люди, які любили подорожувати й прагнули у своїх мандрах побачити нові землі. Чому ж саме Ранній Новий час став епохою, коли відкриття, які здійснювали європейці на морі й на суходолі, отримали назву «Великі географічні відкриття»? Річ у тім, що тогочасні мореплавці результатами своїх сміливих подорожей не тільки розширили межі відомого європейцям світу та їхні уявлення про нього, але суттєво змінили й сам світ.

Могутній поштовх зростанню інтересу європейців до даліких країн дав розвиток міжнародної торгівлі. Вона стала особливо активною під час хрестових походів, коли населення Європи звикло до постійного надходження зі Сходу чудових тканин, витончених ювелірних виробів, коштовного каміння та духмяних прянощів. Проте після того, як у 1453 р. турки захопили Константинополь, шлях на Схід через Чорне море для західноєвропейських купців закрився.

Пригадайте! Купці яких держав найактивніше торгували з країнами Сходу в період середньовіччя?

Вільний шлях до Індії через Єгипет і Червоне море перебував у руках арабів, які повністю захопили посередницьку торгівлю східними товарами й різко підняли ціни на них. Особливо подорожчали прянощі – чорний перець, кориця, мускатний горіх тощо. Їх використання надавало не тільки приємного смаку їжі, а й змогу довше зберігати продукти харчування, тож вони були дуже поширеними. Перед тим як опинитися в Європі, прянощам доводилося долати довгий шлях. Збирали їх на далеких тихоокеанських островах, переправляли через Індію та арабські країни до Єгипту. Там духмяний вантаж збували венеціанцям і генуезцям, від яких прянощі розходилися всією Європою.

Таке посередництво робило прянощі дуже дорогими. Торгівля ними приносала велетенський прибуток (до 800 %) і була надзвичайно вигідна: багатих купців не випадково називали «мішком з перцем». На цих щасливчиків із заздрістю дивилися ті, хто прагнув швидко розбагатіти. Вони добре розуміли, що зможуть досягти своєї мети, лише уникнувши розгалуженого посередництва. Саме ці люди наполягали на потребі шукати власні шляхи до Індії, Китаю та інших східних земель.

Подумайте! // Торгівля якими сучасними товарами приносить велиki прибутки?

Існуvalа ще одна причина, яка зумовила Великі географічні відкриття. З пожвавленням торгівлі в Європі виникла гостра нестача золотих і срібних монет. Місцеві поклади дорогоцінних металів вичерпалися, через що європейців просто зачаровували розповіді про казково багаті країни Сходу. Золото стало тією магічною силою, яка змушувала європейців відчайдушно вирушати в невідому далеку путь.

Енріке Мореплавець

Започаткували Великі географічні відкриття країни Піренейського півострова – Іспанія та Португалія. Вони не належали до числа найрозвиненіших держав, проте мали вигідне географічне розташування на виході в Атлантику, прекрасний флот, зручні гавані, досвідчених моряків.

Піонерами Великих географічних відкриттів стали португальці. Талановитим організатором великих морських експедицій став принц **Енріке Мореплавець** (1394–1460). Майже півстоліття він прожив на крайньому півдні країни – у Сагриші, де заснував обсерваторію та мореплавну школу. Принц проводив астрономічні спостереження, листувався з усіма тогчасними вченими, збирав навколо себе картографів, розробляв маршрути подорожей.

На початку XV ст. була викинула двох португальських дворян на великий безлюдний острів, повністю вкритий лісом. Їхні розповіді про цю пригоду зацікавили Енріке. Принц спорядив експедицію, і, коли вона знайшла острів, назвав його Мадейрою, що португальською означає «ліс». Острів віддали тим двом дворянам, які випадково його відкрили. Вони спалили всю острівну рослинність, а нацість завезли на Мадейру виноградну лозу, худобу, цукрову тростину й чимало в'язнів для постійного поселення. Мадейра стала важливим пунктом на шляху португальців до тропічної Західної Африки.

Подумайте! // За що принц Енріке отримав прозвання Мореплавець, хоча й не брав участі в морських експедиціях?

Ризиковані подорожі океанами стали можливими завдяки успіхам у науці й техніці, а також досвіду мореплавців. На кінець XV ст. помітно вдосконалилися компас та астролябія – прилади для орієнтування у відкритому морі. Було накопичено цінну інформацію про морські течії, припливи й відпливи, напрямок вітрів. Створили портолани – більш точні карти з детальним зображенням узбережжя. Стало використовувати новий тип судна – каравела – із системою вітрил, яка давала змогу рухатися проти вітру. Це істотно скорочувало кількість веслярів і дозволяло взяти на борт корабля більше харчів і прісної води для далекого плавання.

Пригадайте! Які типи вітрильних кораблів ви знаєте?

2. **Відкриття Христофором Колумбом Нового Світу.** Нових торговельних шляхів рішуче шукала й Іспанія. У 1492 р. сюди прибув генуезький мореплавець **Христофор Колумб** (1451–1506).

Христофор Колумб народився в італійському місті Генуї в родині небагатого ткача. Життя його овіяні легендами й таємницями. Невідомо, де він учився, але був людиною дуже освіченою. Ставши моряком, Колумб опинився на кораблі, який захопили пірати, дивом врятувався, уплав дістався Португалії. Там він познайомився з учасниками експедиції Енріке Мореплавця і від них почув багато невідомого про португальські морські відкриття.

У Колумба визрів великий план – досягти Індії західним шляхом. Ця ідея спиралася на вчення про кулєстість Землі й виникла ще в античності. Колумб, розраховуючи знайти Індію недалеко від узбережжя Португалії, розробив проект експедиції і представив його португальському королю, але той відхилив план генуезця. Колумб вирушив до Іспанії.

Христофор Колумб.
XVI ст.

В Іспанії якраз закінчилася Реконкіста. Безліч дворян-гідальго, для яких війна була єдиним джерелом існування, не мали більше воєнної здобичі й створили справжні розбійницькі зграї. Королева Ізабелла та король Фердинанд прагнули позбутися їх, відправивши якнайдалі від Іспанії, за океан. Тому обіцянка Колумба забезпечити іспанській короні доступ до золотих скарбів Індії та Китаю виглядала в очах монархів удвічі привабливішою. Вінценосне подружжя підписало з мореплавцем договір. Колумбу обіцяли титул віцекороля та великі прибутки з нововідкритих земель, які мали перейти під владу іспанської корони.

Третього серпня **1492 р.** Колумб на трьох кораблях покинувтих гавань Палос неподалік Севільї та вирушив на захід. Уперше європейці свідомо перетинали океан. Через 33 дні виснажливого плавання пролунав постріл: один з моряків побачив землю. Команда ступила на берег острова, який Колумб назвав Сан-Сальвадором. Упевнений, що досяг Індії, мореплавець дав місцевому населенню назву «індіанці», яка зберігається дотепер. Сам континент довго називали Вест-Індія (Західна Індія), щоб відрізняти її від справжньої Індії. Прибулі на великих вітрильних кораблях європейці здавалися індіанцям посланцями богів. Так зустрілися два світи, які раніше не підозрювали про існування один одного й разюче один від одного відрізнялися.

XVI ст. Із щоденника першої подорожі Колумба

І вони так добре поставилися до нас, що це здавалося дивом. Вони вплав переправлялися до човнів, де ми перебували, і приносили нам папуг, і бавовняне пря-

Розгляньте малюнок. Які дії виконували моряки за допомогою морських приладів?

Жак де Во. Використання морських приладів

ПОДРОБИЦІ

Розгляньте гравюру. Опишіть, як місцеве населення зустрічало європейців.

Теодор де Брі. Прибуття Колумба до Нового Світу.
Гравюра. XVI ст.

1. Що найбільше здивувало Колумба в зовнішньому вигляді жителів острова? 2. Чому він вирішив, що вони можуть бути гарними слугами?

Пізніше Колумб здійснив ще три плавання за океан і відкрив майже всі Антильські острови, а також частину узбережжя невідомого материка. Проте тих незліченних багатств, на які всі сподівалися, знайти в нових землях не вдалося. Интерес до Колумба згас, королівське подружжя позбавило його майже всіх наданих раніше привileїв і прибутків. Великий мандрівник помер, забутий усіма, лише за півтора року після завершення своєї експедиції. До останнього подику він був упевнений, що знайшов новий шлях до Індії. Унаслідок подорожі Колумба виникли постійні зв'язки між Східною та Західною півкулями.

Дізнайтесь! Назви яких міст, країн у світі пов'язано з ім'ям Колумба?

Амеріго Веспуччі.
Гравюра

Услід за Колумбом ринув потік морських експедицій. Учасник однієї з них, італієць Амеріго Веспуччі, мальовничо описав природу й населення нововідкритих земель. Він перший заявив, що це не Азія, а нова, невідома раніше частина світу, і запропонував назвати її Новим Світом. Захопливими розповідями Веспуччі зачитувалася вся Європа. В очах сучасників він став людиною, яка справді відкрила новий материк, який і назвали Америкою. Цей факт великий німецький учений XIX ст. Олександр Гумбольдт назвав «пам'ятником людської несправедливості» щодо Колумба.

Робота в парах. Щоб отримати додаткові відомості про Колумба, переглянте відео «Христофор Колумб». Розкажіть одне одному, що нового ви дізналися.

диво в мотках, і дротики... і обмінювали все це на інші предмети, які ми їм давали, як наприклад, на маленьки скляні чотки. З великим бажанням віддавали вони все, що мали... і виявляли стільки любові, наче хотіли віддати нам свої серця...

Усі вони ходять голі... і всі люди, яких я бачив, були молодими, жоден з них не мав більш як 30 років, і статуру вони мали гарну, а волосся грубе, зовсім як кінське, і коротке... Деякі вкривають себе чорною фарбою, інші – червоною. Одні з них розмальовують обличчя, інші – усе тіло, а є й такі, у кого розмальовані лише очі або ніс. Вони не носять і не знають залізної зброй. Ніякого заліза в них немає...

Вони повинні бути хорошими, тямущими й кмітливими слугами – я помітив, що вони дуже швидко навчилися повторювати те, що їм казали.

3. Перша навколо світня подорож. Відкриття Колумба занепокоїли одвічну морську суперницю іспанців – Португалію. 8 липня 1497 р. з Лісабона вирушила флотилія із чотирьох кораблів. Нею командував родовитий придворний **Васко да Гама**. Він не мав досвіду плавань, проте володів усіма якостями, потрібними для успіху, – мужністю, рішучістю, залізною волею та беззаперечним авторитетом серед моряків. Саме йому судилося знайти хоча й не найкоротший, проте найзручніший для вітрильних суден шлях до крайнього півдня Африканського континента – мису Доброї Надії. Обігнувши його, експедиція вперше пройшла вздовж східного узбережжя Африки й опинилася в Індійському океані, отож відкрила в **1498 р.** морський шлях до Індії. Флотилія Васко да Гами прийшла в Калікут – один з найбагатших індійських портів. Зворотний шлях тривав майже рік. До Лісабона повернулося лише два кораблі та близько третини екіпажу. Такою була ціна, яку Португалія заплатила за найзначніше в її історії плавання.

Невдовзі португальці витіснили з Індійського океану всіх конкурентів і стали його повними господарями. Першу подорож Тихим океаном, яка стала й першим навколо світнім плаванням, здійснив **Фернан Магеллан** – досвідчений португальський моряк на службі в іспанського короля.

20 вересня **1519 р.** п'ять кораблів ескадри, яку він очолив, залишили гавань Санлукар-де-Баррамеда та взяли курс на захід. Перетнувши Атлантику, Магеллан повільно просувався вздовж берегів Південної Америки в пошуках протоки й був змушений зимувати в антарктичних широтах. Замість райського блаженства в теплій Індії на долю команди випали морози, шторми та урагани.

Васко да Гама

Великі географічні відкриття

- Подорож Бартоломеу Діаша (1486–1488 рр.)
- Перша подорож Христофора Колумба (1492–1493 рр.), відкриття Америки
- Подорож Джона Кабота (1497, 1498 рр.)
- Відкриття морського шляху в Індію Васко да Гамою (1497–1499 рр.)
- Подорожі Амеріго Веспуччі (1499–1500; 1501–1502 рр.)
- Подорожі Афонсу Албукерке (1506–1514 рр.)
- Відкриття Тихого океану Васко Нуїссом де Бальбоа (1513 р.)
- Перша навколо світу подорож Фернана Магеллана і Хуана Себастьяна Елькано (1519–1522 рр.)

Колоніальні держави та їхні володіння близько середини XVII ст.:

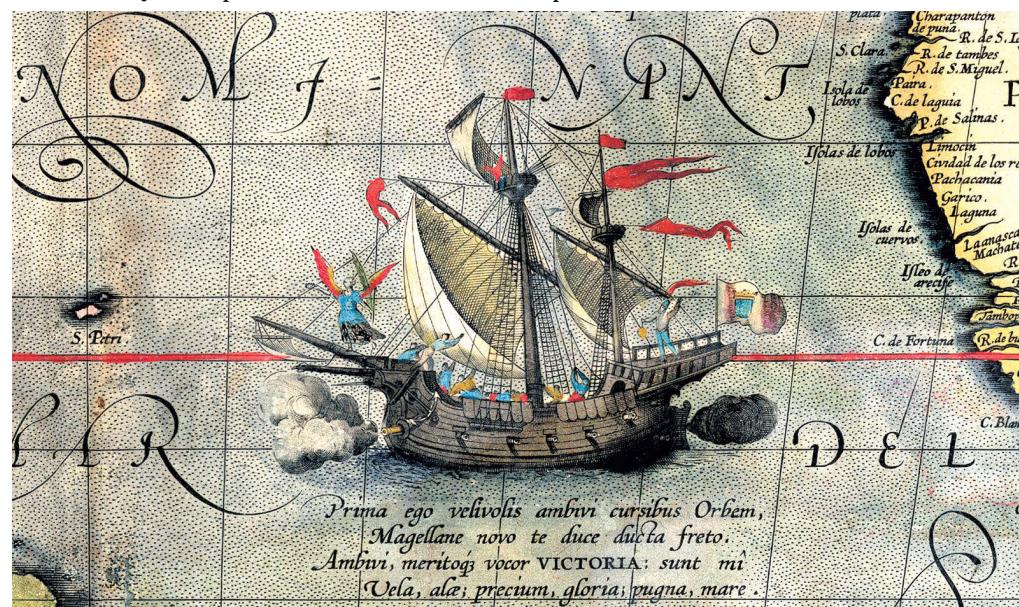
Іспанія	Ліній розподілу світу між Іспанією та Португалією за Тордесільським (1494 р.) і Сарагосським (1529 р.) договорами
Португалія	
Франція	
Нідерланди	
Англія	Московське царство 1700 р.

Фернан Магеллан

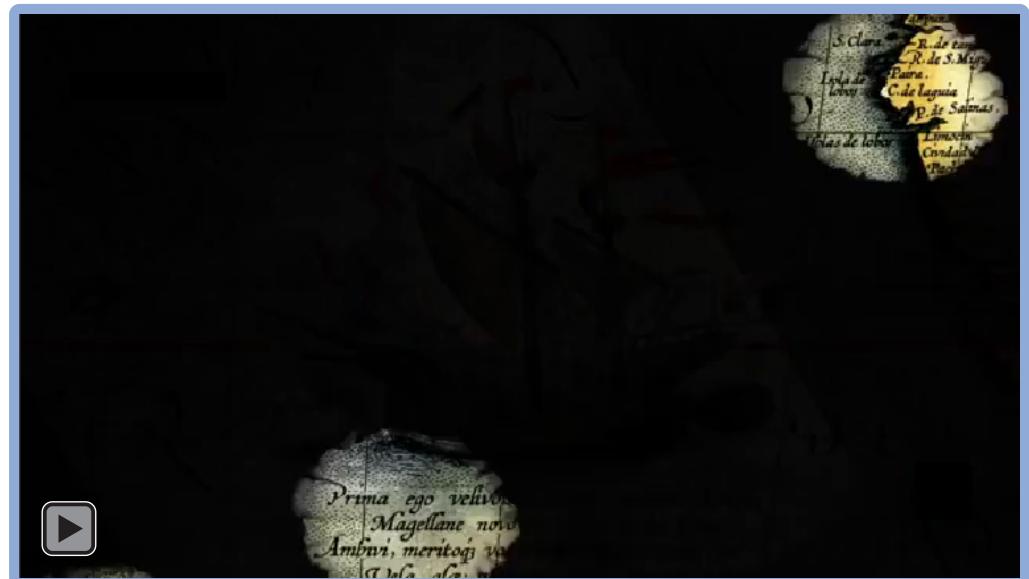
Піднявся бунт, але Магеллан рішуче навів лад і від своєї мети не відступив. Щастя усміхнулося мужньому мореплавцю. Уже майже втративши надію, він знайшов довгоочікувану протоку, яку пізніше назвали Магеллановою. Подолавши її, кораблі (їх залишилося лише три) 28 листопада 1520 р. вийшли у відкритий океан. Упродовж усього плавання стояла чудова погода, і моряки назвали океан Тихим. Проте плавання було зовсім не легке. Від голоду та спраги померла значна частина екіпажу. Ті, кому пощастило залишитися живими, досягли Філіппінських островів. Тут Магеллан безглуздо загинув у сутиці з місцевими жителями. Уже після втрати капітана команда дісталася Молукських островів, де придбала великий вантаж прянощів.

8 вересня 1522 р. корабель із символічною назвою «Вікторія» кинув якір у порту Севільї. Перша в історії навколо світу подорож завершилася. Вона тривала майже три роки. З п'яти суден повернулося лише одне, з 265 членів команди – лише 18. Магеллану залишилися звинувачення в порушенні королівських інструкцій і надмірній жорстокості. Справжню роль цього видатного мореплавця визнали лише згодом. Магеллан довів до кінця справу Колумба й проклав західний шлях до країн Сходу. Його подорож на практиці довела, що Земля має форму кулі, а всі океани складають один Світовий океан, що суттєво переважає за розмірами суходіл. Проте шлях, який проклав Магеллан, тривалий час не мав практичного значення. Повторити його важку подорож наважилися лише через пів століття.

Корабель «Вікторія». Фрагмент карти. 1595 р.

Перегляньте відео «Фернан Магеллан». Чи згодні ви з твердженням, що географія змінила хід світової історії? Аргументуйте свою думку, використовуючи інформацію, отриману з відео.

4. Цивілізації доколумбової Америки. Під час Великих географічних відкриттів європейці відкрили для світу незнайомі раніше, самобутні індіанські цивілізації. Старий Світ був вражений оригінальною культурою та мистецтвом цих народів не менше, ніж незліченними скарбами, якими вони володіли. Історія цивілізацій доколумбової Америки сягає сивої давнини.

Перші міста-держави народу **майя** з добре налагодженою системою управління з'явилися на початку нашої ери на території сучасної Мексики та інших держав Центральної Америки. Майя – єдиний з народів доколумбової Америки, який мав писемність у вигляді ієрогліфів. Свої книги (кодекси) майя писали фарбами на довгих смугах матеріалу, виготовленого з рослинних волокон, а потім укладали у футляри. При храмах існували бібліотеки. Майя мали свій календар, уміли визначати затемнення Сонця та Місяця. Вони перші ввели в математику поняття нуля.

Історія **ацтеків** до їхньої появи у другій половині XII ст. в Центральній Мексиці сповнена загадок. Свою батьківщину вони називали островом Астлан («там, де живуть чаплі»). Місцезнаходження острова й досі залишається невідоме, але саме від нього походить слово «ацтек». Кочові мисливці – ацтеки були дуже воївничими й підкорили собі численні індіанські племена. Виникла могутня імперія зі столицею Теночтілан (сучасний Мехіко).

Ацтеки були вправними землеробами, чудово володіли гончарним і збройним ремеслами, знали секрети обробки металів.

Календар майя

тання міжусобної боротьби в індіанському середовищі. У розправах над підкореними народами завойовники не знали жалю.

XVI ст. Бартоломе де Лас Касас «Історія Індій»

Християни... чинили серед індіанців надзвичайні жорстокості. Вступаючи в поселення, вони не залишали живими нікого – ні старих, ні немовлят... І оскільки всі, хто міг утекти, ховались у лісі чи в горах, рятуючись від людей таких нелюдяніх і безжалінних... то були навчені люті пси, які, побачивши індіанця, в одну мить роздирали його на шматки... А якщо інколи – із справедливих причин – індіанці вбивали когось із християн, то ті умовлялися між собою, що за одного християнина... мають убивати сто індіанців.

Єдина й справжня причина того, чому християни розорили та знищили безліч ні в чому не винних людей, – це прагнення захопити їхнє золото. Християни хотіли за короткий час збагатитися їхніми скарбами... Вони йшли з хрестом у руці та з ненаситною жадoboю золота в серці.

Як Бартоломе де Лас Касас визначає основну мету конкістадорів та які почуття вони в нього викликають?

HERNAN CORTES.

Ернан Кортес

Теночтітлан – і, перекривши доступ до води, змусив його захисників скласти зброю.

Дізнайтесь! У яких творах літератури та кіно йдеться про боротьбу індіанців з європейцями?

На відміну від основної маси індіанських ювелірних виробів, що безжалінно переплавили європейці на золоті зливки, дарункам Монтесуми пощастило. Вони потрапили безпосередньо до короля і тому збереглися. Згодом вони справили незабутнє враження на відомого німецького художника Альбрехта Дюрера. Він згадував: «За все своє життя я не бачив нічого, що так потішило б мое серце, як ці речі. Отже, я бачив серед них чудові, найдосконаліші речі й дивувався такій обдарованості людей далеких країн».

Розгляньте репродукцію картини. Як художник визначив сутність політики Кортеса в Мексиці?

Diego Rivera. Кортес у Мексиці

Підкорення Мексики вогнем і мечем продовжувалося до кінця XVII ст. Тут знайшли багаті поклади золота й срібла, які в нелюдських умовах видобували індіанці. Нещадна експлуатація, беззахисність перед епідемічними хворобами, які занесли європейці, призводили до швидкого вимирання корінного населення. У середині XVII ст. в Мексиці проживало лише 750 тис. індіанців, тобто 3 % від населення доколумбової ери. Відбулася справжня демографічна катастрофа.

Один із загонів завойовників очолив колишній свинопас, напівписьменний **Франсіско Пісарро**. Він вдерся в Перу, де розкинулася держава інків.

Скориставшись міжплемінними усобицями, Пісарро зібрав велике військо. Прекрасно прокладеними дорогами інків він швидко дістався міста, де перебував правитель держави – Великий Інка Атауальпа, і віроломно захопив його в полон. Зрозумівши, що понад усе іспанці цінують золото, Атауальпа підняв руку й на висоті свого зросту провів під стелею кімнати риску. В обмін на своє визволення він пообіцяв заповнити приміщення до рівня риски золотом. З усіх куточків країни почали звозити коштовності. Зібравши 6 тонн золота й срібла, іспанці підступно стратили Атауальпу, а невдовзі остаточно розгромили й імперію інків.

Франсіско Пісарро

Наприкінці XVI ст. в руках іспанських конкістадорів перебувала вся Центральна й Південна Америка, за винятком Бразилії, яку захопили португалці.

2. Створення колоніальних імперій. У 1494 р. за посередництва Папи Римського в місті Тордесільясі між Іспанією та Португалією було укладено договір про перший в історії розподіл світу на сфери впливу. Іспанія отримала

право володіти нововідкритими землями на захід від Азорських островів, а Португалія – на схід. У реальному житті ситуація виглядала досить дивно: португальці мали право на відкриття в Азії, рухаючись на схід навколо Африки, а іспанці мали таке саме право, але рухаючись на захід. І тут уже чимало залежало від того, хто перший дістанеться берегів тих чи інших земель. Між суперниками почався біг наввипередки. У 1529 р. країни підписали Сарагоську угоду про розподіл сфер впливу в Тихому океані. Землі, що завоювали європейці, перетворювалися на колонії. Отже, під час Великих географічних відкриттів і першого розподілу світу виникли перші **колоніальні імперії** – держави, що мають колоніальні володіння в різних куточках світу.

Іспанські королі проголосили всі завойовані землі своєю власністю, а їхніх жителів – своїми підданими. Іспанська колоніальна імперія простягалася на тисячі кілометрів. Вона була найбільшою в тогочасному світі й складалася з двох віцекоролівств, якими управляли призначенні іспанським монархом віце-королі. Іспанія ревно охороняла свою монополію (виняткове право) на торгівлю із заокеанськими володіннями. Іноземних купців у Новий Світ не допускали, вони могли придбати колоніальні товари лише в Севільї, сплативши мито в королівську скарбницю.

Подумайте! Чи сприяє розвитку економіки країни встановлення монополії на певні товари та послуги?

У дещо інший спосіб діяли португальці. Їм украї складно було утримувати численні володіння в Азії та Африці. Тому вони взяли під контроль землі, де вирощували найкращі прянощі, та морські шляхи, що вели до них. Португальці отримували величезні прибутки, заволодівши винятковим правом на постачання до Європи східних товарів. Відкривши морський шлях до Індії, вони витіснили звідти арабських купців. Уздовж узбережжя Африки та Південної Азії звели португальські фортеці. У Новому Світі Португалії пощастило заволодіти безкрайніми просторами Бразилії. Хоча тут не було знайдено золота, великі прибутки приносило вирошування бавовни, кави та цукрової тростини.

Якщо на першому етапі Конкісті відбувалося звичайне загарбання коштовностей, то із середини XVI ст. завойовники перейшли до постійної розробки копалень. Новий Світ давав уже половину світового видобутку дорогоцінних металів, і в Іспанію потягнулися багатотонні «золоті» і «срібні» флотилії. Прибутки приносили не лише копальні, а й обробка сільськогосподарських плантацій. Їхніми власниками були іспанські колоністи, але працювали на землі індіанці, яких силоміць перетворили на рабів. Вони вирошували маїс (кукурудзу), тютюн, цукрову тростину, каву.

Крім піренейських держав, участь у Великих географічних відкриттях брали також інші європейські країни. Англія і Франція звернули свій погляд у бік Північної Америки. Купці головного на той час англійського порту Брістоль спорядили власним коштом невеликий корабель для плавання на захід. 20 травня 1497 р. судно на чолі з **Джоном Каботом** (генуезець Джованні Кабото) у складі екіпажу із 17 осіб вирушило в путь. За місяць воно досягло північної частини острова Ньюфаундленд, який Кабот оголосив володінням англійської корони. Тут, на мілинах, англійці знайшли один з найбагатших у світі районів рибальства – тоннами стали виловлювати тріску та оселедців.

Наступного року під час чергової експедиції англійці досягли Північноамериканського материка, але золота тут не знайшли. Через це освоєння Північної Америки відрізнялося від іспанської Конкісті й проходило спочатку мирно. Колоністи – бідняки, злочинці й особи, які на батьківщині зазнавали переслідувань за свої релігійні переконання, – самі працювали на землі, розводили худобу та зберігали мирні стосунки з місцевим населенням. З розширенням у XVII ст. господарства колоністи стали відбирати землі в індіанців, а їх переселяти до резервацій – спеціально відведеніх замкнених територій, залишати які не дозволялося.

Розгляньте ілюстрації. Які знаряддя праці використовували ацтеки під час вирощування кукурудзи?

Вирощування маїсу.

Ілюстрація з іспанської книжки про ацтеків. XVI ст.

Надмірна праця та важкі умови життя спричиняли масову смертність індіанців. Коли ж на знак протесту вони повставали, то з ними та їхніми сім'ями жорстоко розправлялися. Існували райони, де за короткий час іспанці повністю винищили індіанців і були змушені завозити африканських невільників. Праця чорношкірих рабів широко використовувалася на копальннях і плантаціях.

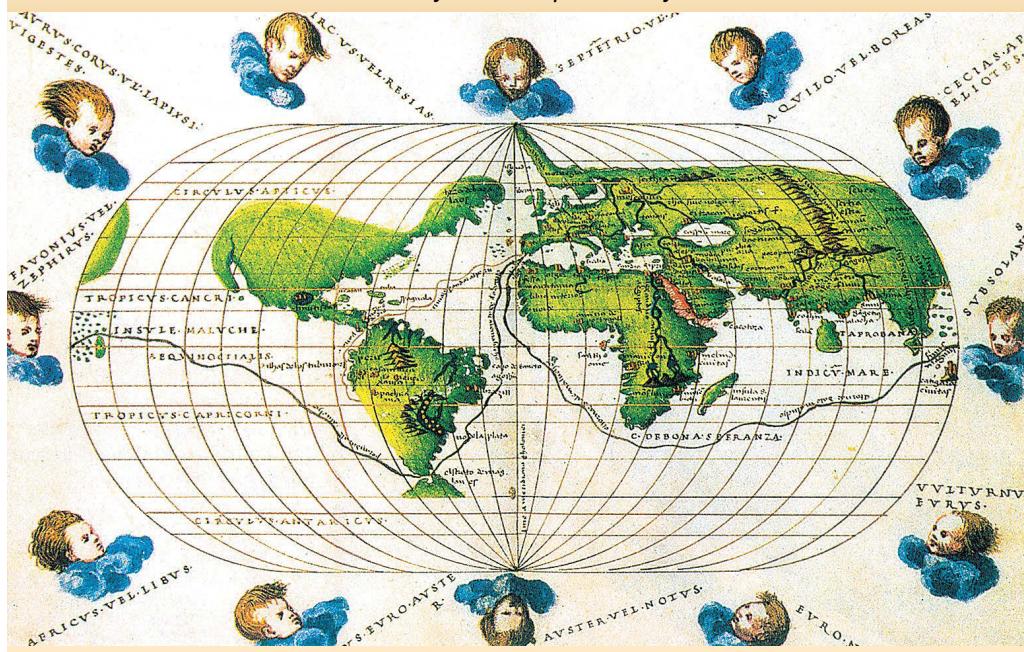
3. Зміна поглядів на світ. Відкриття XV–XVII ст. мали величезний вплив на подальшу історію людства. Декілька поколінь безстрашних і мужніх мореплавців суттєво розсунули межі ойкумені (відомих земель): європейці дізналися про нові землі, народи й цивілізації. Відбулася зустріч двох світів – європейського й американського, зв'язок між ними став постійний. Ці події мали подвійне значення: з одного боку, було завдано великої шкоди унікальній культурі підкорених народів, з іншого – покладено початок взаємозбагаченню цивілізацій. Новий Світ перетворився на складову частину західної християнської цивілізації та увійшов у коловорот всесвітньої історії.

Корнеліс Вербек.

Іспанський галеон. XVII ст.
Саме галеони доставляли всі коштовності через Атлантику

Розгляньте карту. Як уявляли будову світу в XVI ст.? Які відмінності від сучасної карти світу ви помітили?

Карта світу. XVI ст.

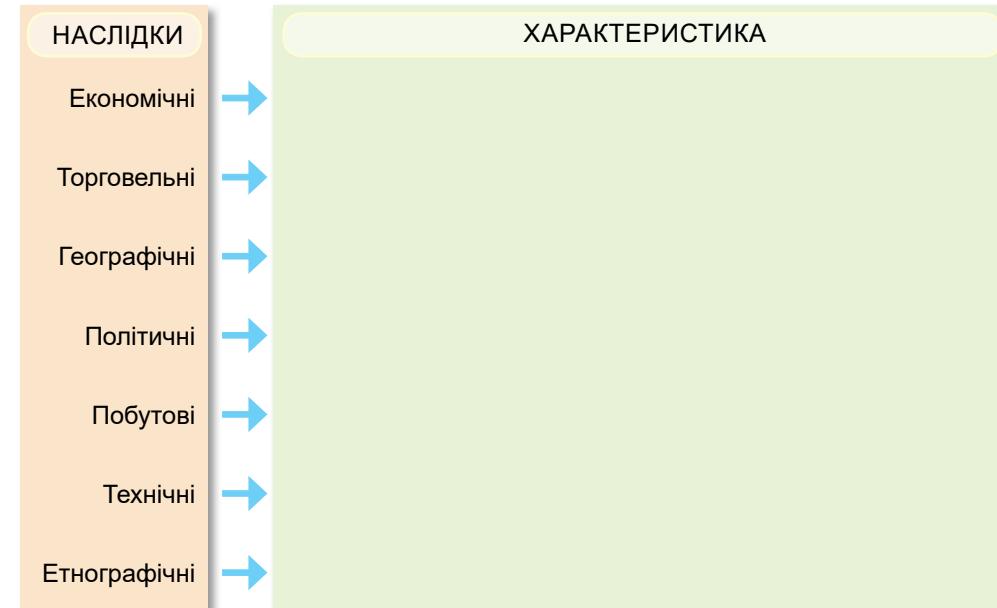
Надходження з Нового Світу золота й срібла дало можливість карбувати потрібну для обігу кількість монет. Це сприяло розквіту торгівлі та піднесеню промисловості. Зростали міста, перетворюючись на торговельно-промислові та адміністративні центри. Водночас величезне надходження в Європу благородних металів спричинило в XVI ст. невідоме досі явище. Надмірна кількість монет призвела до того, що ціни на речі першої потреби, продукти харчування і сировину стрімко зросли. Таке знецінення грошей отримало називу «революція цін». В її умовах відбувалося швидке розорення одних людей і блискавичне збагачення інших.

Великі географічні відкриття спровокували приголомшливе враження на сучасників. Вони відкрили для людства нові життєві горизонти, назавжди змінивши погляди на світ.

З відкриттям Америки відбувся справжній ривок у розвитку наукових знань. На зміну фантастичним поглядам про будову Землі поширилося підкріплене досвідом переконання в її кулястості. Вражаючих успіхів досягла географія: на картах з'явилися уточнені розміри й абриси материків, морів та океанів. Люди усвідомили, що світ є величезний і різноманітний.

Подумайте! Чому занепали старі торговельні центри, адже товари, якими вони торгували, залишалися достатньо важливими для європейців?

Наслідки Великих географічних відкриттів для історії людства

- ?
- Що таке Конкіста і як вона відбувалася? Що полегшило завоювання конкістадорів?
 - Як відбувся перший в історії розподіл світу? Як розвивалися перші колоніальні імперії?
 - Які економічні та соціально-культурні процеси відбувалися в Новому Світі після Конкісти?
 - Що спричинило стрімке знецінення грошей після відкриття Нового Світу?
 - Як змінилися уявлення європейців про світ унаслідок Великих географічних відкриттів?
 - Як, на вашу думку, правильніше казати: «відкриття Америки» чи «зустріч двох цивілізацій»? Відповідь обґрунтуйте.

- ?
- Розгляньте карту «Великі географічні відкриття» та позначте на контурній карті колонізовані європейцями землі, напрямки нових торговельних шляхів і центри світової торгівлі XVI–XVII ст.
 - Заповніть інтерактивну таблицю «Наслідки відкриття нових земель для Європи та Америки».

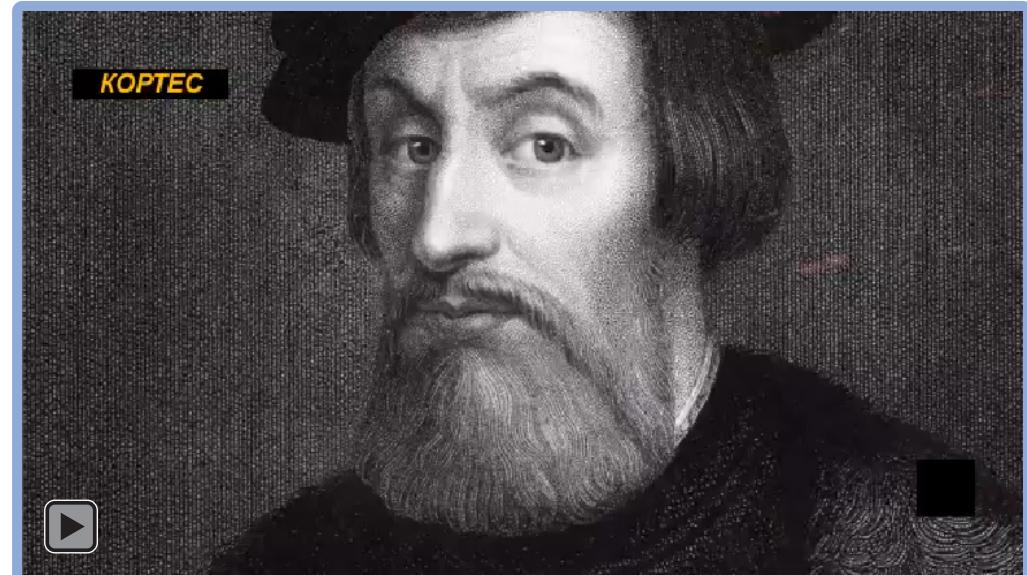
	Позитивні наслідки			Негативні наслідки	
	Сільське господарство	Торгівля та промисловість	Наука, культура, побут	Для людей	Для економіки
Європа					
Америка					

- ?
- Візьміть участь в онлайн-вікторині «Конкіста – завоювання Нового Світу».

1. Робота у групах. «Плакат думок». Об'єднайтесь в п'ять команд. Перша й друга команди представляють екіпажі двох португальських кораблів, третя і четверта – екіпажі двох іспанських кораблів, п'ята команда (три-чотири учні) виконує роль суддів. Кожна команда обирає капітана та на аркуші паперу (A3 або A4) малює каравелу. Два кораблі пливуть з Європи до Америки, а два – повертаються додому. У повній тиші протягом 7 хв кожна команда навколо свого корабля малює товари, які везе, і зазначає ціну кожного товару. Далі за чергою чотири команди презентують перед класом свої «здобутки» і відповідають на запитання про призначення їхнього товару та можливий прибуток від подорожі. Команда суддів обирає найуспішнішу команду й може вручити їй приз.

2. Перегляньте відео «Одна історія. Як завойовник Ернан Кортес задовольняв свої матеріальні та військові потреби». За допомогою прийому «Мікрофон» обговоріть питання: «Як правильніше називати Конкісту – місцем зустрічі чи ареною зіткнення двох цивілізацій?».

§3 СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ В XVI–XVII ст.

Пригадайте! Як виникла революція цін і які наслідки вона мала для народів Європи?

1. Народження капіталізму. Великі географічні відкриття започаткували докорінні зрушения не лише в культурі та побуті, але й в економічному житті Європи. Революція цін стала вигідною для виробників і продавців товарів. Водночас відбувалися зростання населення та відтік його із сільської місцевості до міст, розбудова доріг, купці дедалі частіше перетворювалися на посередників у торгівлі. Так поступово руйнувалася середньовічна феодальна економіка.

У XVI–XVII ст. в Західній Європі відбувалося зародження **капіталізму** – нового суспільного устрою.

Умови виникнення капіталізму

Наявність капіталу для організації виробництва:

- купівлі землі
- зведення приміщення для майстерень
- придбання верстатів і сировини

Наявність ринку вільної робочої сили:

- велика кількість людей – найманіх працівників, які продають підприємцям свої робочі руки й отримують за свою працю заробітну плату

Найвищі прибутки приносила міжнародна торгівля. Купецтво наживалося завдяки торговій монополії – винятковому праву на продаж того чи іншого товару. Вигравало воно й від різниці в цінах. Відомо, що привезений до Європи перець коштував у сотні разів дорожче, ніж на Сході. Особливі вигоди надавала торгівля з колоніями. Проте купецтво не одразу почало вкладати гроші у виробництво. Воно продовжувало збільшувати свої кошти через лихварські операції та довго віддавало перевагу таким надійним джерелам вкладання капіталів, як купівля землі, коштовностей, палаців. До того ж серйозною перешкодою для проникнення купецького капіталу у виробництво були цехи. Вони ревно охороняли свої права на заняття ремеслами й чинили опір спробам чужинців увійти в цю сферу.

Поступово ситуація почала змінюватися.

Подумайте! У яких сферах економіки можна отримати найбільші прибутки в наш час?

2. Мануфактурне виробництво. Першими ранньокапіталістичними підприємствами були **мануфактури**. Як і в середньовічному ремеслі, тут панувала ручна праця, що позначилося навіть на самій назві (від лат. manus – *рука*, factura – *виріб*). Водночас мануфактура дуже відрізнялася від майстерні ремісника. По-перше, вона була досить великим виробництвом з десятками, а інколи й сотнями працівників. По-друге, на відміну від середньовічного ремісника, який сам виготовляв свій виріб від початку до кінця, мануфактурний працівник виконував декілька чи лише одну трудову операцію.

Розгляньте репродукцію картини. Наскільки поважною була професія мінайли в тогочасному суспільстві?

Квентін Массейс.
Мінайло з дружиною. 1514 р.

**Розгляньте гравюру.
Чому друкарня є яскравим
прикладом централізованої
мануфактури?**

У друкарні. Гравюра. XVII ст.

лося вкладати більше коштів. Здебільшого вони виникали в нових галузях виробництва. Яскравим прикладом централізованої мануфактури стали численні друкарні.

XVI ст. 3 «Балади про знаменитого сукнороба Джека з Ньюбері» англійського письменника Томаса Делоні

У світлиці, просторій і довгій, стояли 200 верстатів. На цих верстатах працювали 200 чоловіків, усі в один ряд. Біля кожного з них сиділо по чудовому хлопчику, які з великом захватом підготовляли човники. Водночас в іншому приміщенні 100 жінок невтомно чесали вовну з радісним виглядом і дзвінко співали пісні.

У наступній кімнаті працювали 100 дівчат у червоних спідницях, з білими, як молоко, хустками на головах. Ці чарівні дівчата, не припиняючи, пряли у цій світлиці весь день, співаючи ніжно-ніжно, солодкими, як у солов'я, голосами.

Після цього вони увійшли до іншої кімнати, де побачили бідно вдягнених дітей: усі вони сиділи й скубли вовну, відбираючи найтоншу від грубої; усіх їх було півтори сотні – дітей бідних і слабких батьків. У нагороду за свою працю кожна отримувала увечері по одному пенні, крім того, що вони вип'ють і з'їдять за день.

У наступному приміщенні вони бачать ще 50 хлопців: це були стригалі. Біля них працювали аж 80 прасувальників. Крім того, він мав ще фарбувальню, при якій тримав 40 осіб, та ще на сукновальні – 20.

1. З яким почуттям Томас Делоні описує мануфактуру Джека з Ньюбері?
2. Чому, на вашу думку, власник широко використовував дитячу працю? Як ви до цього ставитеся?

Такий розподіл праці сприяв вдосконаленню майстерності в конкретному виді робіт і вів до зростання продуктивності праці та збільшення випуску продукції.

Найчастіше підприємець закуповував сировину та роздавав її для обробки збіднілим міським ремісникам або селянам з найближчої округи. Вони виконували роботу не у спільній майстерні, а кожний у себе вдома й повертали підприємцеві вже готову продукцію. Такі працівники були усунені як від закупівлі сировини, так і від продажу своїх виробів. Вони працювали не на різних замовників, а лише на одного постійного хазяїна та повністю залежали від нього матеріально. Так виглядала **розсіяна мануфактура**, яка переважала в ткацькому виробництві.

Поряд з розсіяною існувала також **централізована мануфактура**. Підприємець сам відкривав майстерню й збирав під одним дахом десятки працівників. Він забезпечував їх сировиною, верстатами та обладнанням. Централізованих мануфактур було менше, ніж розсіяних, адже в їхнє створення доводилося вкладати більше коштів. Здебільшого вони виникали в нових галузях виробництва. Яскравим прикладом централізованої мануфактури стали численні друкарні.

3. Становлення капіталістичних відносин. Зміни в економіці неминуче тягли за собою разочі зміни в суспільному ладі. Переважна частина європейського населення, як і раніше, займалася дрібним сільським господарством.

На початку XVI ст. більшість селян була особисто вільною, але безземельною, оскільки сеньйори зберегли землю за собою. Селяни могли взяти її тільки в оренду, за яку доводилося платити гроши. Щоб отримати їх, селяни везли на ринок і продавали свою продукцію – зерно, м'ясо, вовну. Такий спосіб господарювання став звичним для середнього прошарку сільського населення. Селянська біднота не мала грошей для оренди землі та йшла в найми до фермерів – заможних селян, які були власниками землі чи великими орендарями. Фермерські господарства працювали на ринок, тому їхні власники віддавали перевагу вирощуванню прибуткових культур або скотарству. Наймана праця дедалі активніше застосовувалася в селі.

Купці добре розуміли, що найбільші прибутки матимуть, коли підпорядкують собі весь процес – від виготовлення товару до його збути. Вони стали вкладати гроши у виробництво предметів своєї торгівлі, наприклад у виробництво тканин. Деякі містяни, зокрема лихварі та частина майстрів, які змогли накопичити гроши, теж ставали підприємцями. Частина дворян і фермерів також долучилася до капіталістичних форм ведення сільського господарства. Разом вони склали нову велику соціальну групу – **буржуазію**. Працювали на неї ті, хто втратив господарську самостійність і був змушений продавати свою робочу силу: розорені ремісники та «вічні підмайстри», для яких брак грошей робив недостяжним звання майстра, некваліфікована міська біднота, позбавлені землі селяни. Усі вони ставали **найманими працівниками**.

**Розгляньте репродукцію картини. Яка головна ідея картини?
Як, на вашу думку, художник ставився до своїх героїв?**

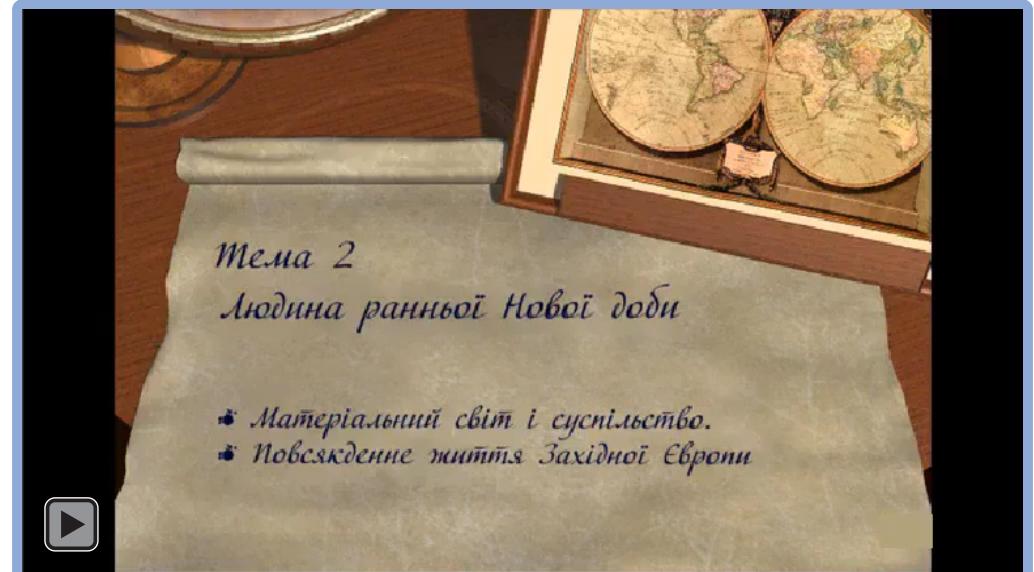

Пітер Брейгель Старший. Сінокіс. 1565 р.

Хоча в більшості європейських країн у XVI–XVII ст. зберігалися старі феодальні порядки, у найрозвиненіших державах зароджувалися та поступово розвивалися нові капіталістичні відносини.

1. Як вплинуло відкриття Нового Світу на економічне життя Європи?
 2. Які умови є необхідними для становлення капіталізму? Як вони виникли в Європі в XVI–XVII ст.?
 3. Яке становище було в аграрному секторі в XVI–XVII ст.?
 4. У чому полягали докорінні відмінності мануфактурного виробництва від середньовічного ремесла?
 5. Чому підприємці частіше створювали розсіяні, а не централізовані мануфактури?
 6. Які суспільні зміни відбувалися в Європі під впливом розвитку капіталізму?
- 1.** На контурній карті позначте найбільші промислові центри та порти Західної Європи.
- 2.** Користуючись уриєком з «Балади про знаменитого сукнороба Джека з Ньюбері», у зошитах складіть таблицю «Сукноробна мануфактура». У ній перерахуйте трудові операції, які виконували працівники, виготовляючи сукно. Запишіть також, скільки людей працювало в сукнороба Джека на кожній операції.
- 3.** Виконайте онлайн-вправу «Терміни. Соціально-економічний розвиток країн Західної Європи в XVI–XVII ст.»

Візьміть участь в інсценівці. Розіграйте сценки з тогочасного життя від імені: 1) купця, 2) селянина, 3) працівниці централізованої мануфактури. Для цього вчитель/учителька пропонує декільком учням/ученицям заздалегідь ознайомитися з матеріалом параграфа та переглянути відеопідірку з вивченої теми:

§4 ПОВСЯКДЕННЕНЕ ЖИТТЯ У КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

Подумайте! Яким терміном можна об'єднати слова і словосполучення у хмаринці?

1. Як жила людина Нового часу.

У XVI–XVII ст. населення Європи помітно зросло. Це було пов'язано зі збільшенням тривалості життя. Зросла врожайність, люди стали краще харчуватися та піклуватися про хворих, немовлят і людей похилого віку. Велике значення мав розвиток техніки, науки та медицини. Однак так само, як і в середньовіччі, багато життів забирали війни, голод та епідемії.

Переважна більшість європейців мешкала в селах, проте міське населення швидко зростало. У пошуках кращої долі безліч людей перебиралися із сільської місцевості до міст. Саме вони склали основу армії найманіх працівників.

Зі становленням капіталізму сім'я поступово перестає бути місцем роботи та центром виробництва. Дедалі частіше чоловік працював за межами оселі, а жінка вела домашнє господарство, доглядала дітей. У Ранньомодерну добу жінки могли працювати нарівні із чоловіками, але їхній заробіток був менший. Діти також нерідко працювали на виробництві, лише із XVIII ст. більшу увагу стали приділяти освіті. Відтоді родина не заробляла гроші за допомогою дитячої праці, а, навпаки, витрачала на дітей.

Пригадайте! У яких школах навчалися діти в Київській Русі-Україні?

2. Домашня оселя.

Як і в епоху середньовіччя, у XVI–XVII ст. вигляд житла залежав від географічних і кліматичних особливостей місцевості, а також від роду занять і добропоту його власників. На півночі Європи селяни мешкали в будинках з дерева або виконаних у техніці фахверка – на дубовому каркасі зводили засипні поштукатурені стіни. На півдні, де ліси раніше знишили, оселі споруджували з каменю. Дах на півдні був плаский, а на півночі – гостроверхий. Інколи його покривали очеретом, а частіше – соломою, яку в голодні роки згодовували худобі, коли ж замінювали на нову – використовували для удобрування ґрунту.

Подумайте! Чому на півночі Європи дахи будинків робили гостроверхі, а в південних районах – пласкі?

Зазвичай уся сім'я мешкала в одній великій кімнаті, яку опалювали вогнищем для приготування їжі. Меблів було небагато. Навколо стола стояли лави, які на ніч відсували до стін, покривали набитими соломою матрацами або перинами й перетворювали на ліжка. Одяг та інший хатній скарб зберігали у великій скрині. Кухонне начиння теж було скромне: чавунний казан, сковороди й горщики, глечики й жбані, діжки й відра. Їли та пили з дерев'яних або глиняних мисок і кухлів, до того ж зазвичай їх було мало й доводилося користуватися спільним посудом.

Подумайте! До чого призводило користування спільним посудом?

У містах зберігалося чимало низьких глиняних і дерев'яних хатин, укритих соломою або дранкою. У них, а також у напівпідвалах чи на горищах багато-поверхових будинків, жила міська біднота. Частина бідняків взагалі не мала постійного даху над головою. Часті пожежі змушували міслян переходити до будівництва кам'яного житла. Із цією самою метою із XVII ст. дахи стали вкривати черепицею. У будинках торговців і ремісників на першому поверсі розміщувалася крамниця або майстерня, а також кухня. На другому жила сім'я хазяїна, там були вітальні та спальні. Третій поверх займали підмайстри, учні та слуги. Горище слугувало складом.

Значно більше уваги стали приділяти внутрішньому оздобленню житла. Підлогу всюди, навіть у небагатих будинках, покривали керамічною або кам'яною плиткою. На паркет зірдка можна було натрапити в палацах знаті; мода на нього почалася лише у XVIII ст. У всіх верств населення – від звичайного селянина до могутнього монарха – зберігався старовинний звичай засипати підлогу взимку соломою, а влітку духмяними травами й квітами.

Розгляньте репродукцію картини. Що роблять господарі оселі під час візиту поважних гостей? Подумайте, яка мета цього візиту.

Ян Брейгель Старший. Знатне подружжя в селянській хаті. 1600 р.

Пригадайте! Звідки походить мода на використання килимів у Європі?

Дощата підлога верхнього поверху слугувала стелею для нижнього. Її до XVIII ст. не штукатурили, а обтягували тканиною або оздоблювали візерунками. Заможні люди закривали обивними тканинами також стіни. Дешеві паперові шпалери (їх називали «доміно») спочатку мали попит тільки серед небагатого населення і лише згодом набули широкої популярності. У XVI ст. навчилися робити по-справжньому прозоре скло. Вікон з ним побільшало як у містах, так і в селах, проте повністю витіснити промаслений папір і пергамент скло ще не змогло.

Під час вибору меблів особливу увагу звертали на їхню зручність і зовнішній вигляд. Славу найдосконаліших в Європі майстрів і законодавців меблевої моди мали італійські мебляри.

XVI ст. Лист про дім німецького банкіра Раймунда Фуггера

Така пишнота в будинку Раймунда Фуггера! Його склепіння підтримують мармурові колони. Він має просторі й красиві кімнати та зали, а найгарніша з них – кабінет самого господаря, із позолоченою стелею та надзвичайно розкішно прибраним ліжком. До нього прилягає каплиця Св. Себастьяна, зі стільцями із цінного дерева вельми майстерної роботи. Але головна прикраса його – чудові картини.

Здивувало нас зібрання пам'яток старовини, які ми побачили на верхньому поверсі будинку... В одній кімнаті зберігалися монети й бронзові статуї, у другій – кам'яні статуї, деякі з них мали колосальні розміри. Нам розповіли, що всі ці старожитності доставлено сюди з величими витратами з різних країн, здебільшого з Греції та Сицилії. Сам господар – освічена й благородна людина.

1. Які речі в будинку банкіра справили найбільше враження на автора листа? 2. Чому в документі зазначено, що Раймунд Фуггер – освічена й благородна людина?

Спальня Катерини Медічі

Проте справжнього комфорту не існувало навіть у будинках знаті. окрема ванна кімната вважалася великою розкішшю, як, до речі, і туалет зі зливом води, який у XVI ст. винайшли англійці. Рівень гігієни, порівняно із середньовіччям, знизився: страх перед хворобами змушував закривати міські лазні. До повного миття тіла ставились як до медичної процедури й милися в кращому разі один раз на рік. Замість миття обличчя та руки обтирали вранці мокрим рушником. Серйозну проблему становили опалення та освітлення. Будинок обігрівали кухонне вогнище, каміни та печі. На півдні використовували жаровні. Опалення коштувало дорого, тому зазвичай обігрівалася лише одна спальня. Джерелом штучного освітлення слугували смолоскипи, свічки, кухонне вогнище.

XVI ст. Розповідь італійського мандрівника про домашній побут мешканців міста Цюриха

У всіх тутешніх будинках одразу після ранішньої молитви служниці, а де їх нема, то й самі господині, починають прибирати кімнати, підмітати коридори й ґанок, мити й чистити лави тощо. Кімнати обставлено дуже просто, часто все оздоблення полягає в чистоті та порядку. Найрозкішнішу частину покоїв складають дерев'яні панелі, якими обшивані стіни. На кожній панелі вирізано з горіхового дерева або портрет, або гірлянди. Така обшивка стін захищає від зимових холодів, але темний колір горіхового дерева й лаку, яким покрито соснові панелі, робить кімнати похмурими. Цьому сприяють також вузькі й низькі вікна та незначна висота поверхів. Узимку кімнати обігрівають великими печами.

Начиння мало, і воно небагате. Уздовж стіни та навколо великого столу поставлено довгі лави. Гостям у багатьох домах дають дерев'яні стільці, оббиті оксамитом та обшиті золотою або срібною бахромою. Небагаті люди замість оксамиту використовують сукно або шкіру, а зверху кладуть подушки, які вишивають жінки родини. Такими самими вишитими килимами покривають у свята й столи. Крісла цей бадьорий і міцний народ дає лише старим і хворим.

Дорогий посуд використовують лише у святкові дні. Повсякденне столове начиння зазвичай глиняне та дерев'яне, у багатьох – опов'яне.

Що, на вашу думку, сподобалося, а що не сподобалося італійському мандрівнику у швейцарському місті Цюриху?

Пітер Брейгель Старший. Селянське весілля. 1568 р.

3. Їжа та напої. У XVI–XVII ст. їжа основної маси населення Європи залишалася досить однотипною. Основу раціону складали зернові – пшениця, жито, ячмінь, просо. До продуктів масового вживання належали також боби, горох, сочевиця. М'ясо – яловичина, баранина, свинина, курятини та дичини – споживали досить багато. Свіже м'ясо коштувало дорого, тому на столі простолюду звичнішою була солонина.

У минулі відходила «манія прянощів»: їх вживали вже не так багато, як у середні віки. З одного боку, це пояснювалось появою нових овочевих культур: спаржі, шпинату, зеленого горошку, цвітної капусти, помідорів, кабачків, кукурудзи та картоплі, з іншого боку – зменшенням використання несвіжого м'яса. До звичайного раціону європейця входили також сири, яйця, вершкове масло, молоко, оливкова олія. Тривалий час Європа була істотно обмежена в солодощах. Цукор спочатку вважали лікарським засобом і продавали лише у крамницях аптекарів. У XVI ст. його отримували із цукрової тростини трудомістким і дорогим способом. Тому цукор залишався предметом розкоші, хоча його споживання поступово зростало.

Майже половина року припадала на пісні дні. У цей час наставала черга дарів моря. Свіжа, але особливо копчена, солена й сушена, риба помітно доповнювала та урізноманітнювала стіл. Балтика та Північне море годували оселедцями, Атлантика – тріскою, Середземномор'я – тунцем і сардинами. Але й далеко від моря води річок, озер і ставків давали чимало риби.

Дізнайтесь! Чим харчувалася в XVI ст. переважна більшість міських жителів України? Які з вищезгаданих продуктів уживали наші пращури, а про які вони навіть не чули?

Водопроводів існувало мало. Використовували талий сніг, річкову та дощову воду. Особливо небезпечно було пити воду з річок, оскільки в них виливали шкідливі відходи фарбувального, дубильного та інших ремесел. Таку воду очищали, пропускаючи через дрібний пісок, а потім продавали. Щодня на вулицях Парижа лунали крики 20 тисяч водоносів, кожен з яких доставляв по 60 відер води у квартири багатоповерхових будинків.

Завдяки Великим географічним відкриттям в Європі з'явилися нові напої – шоколад, чай і кава. Чай з далекого Китаю привезли на початку XVII ст. голландці. Духмяний напій довго залишався привілеєм знаті й лише з XVIII ст. увійшов у широкий вжиток. Особливо до вподоби припала кава, про яку європейці дізналися в мусульманських країнах.

Подумайте! У яких країнах у наш час традиційно п'ють більше кави, а в яких – чаю?

Люди стали звертати увагу не лише на те, чим нагодувати гостей, а і як подати страви, як поводитися за столом. Мета пишного застілля – не лише дати гостям можливість насолодитися смачно приготовленою їжею та гарно сервірованим столом, а й продемонструвати їм багатство та могутність господарської сім'ї.

Розгляньте репродукцію картини. Як ви думаете, з якою метою пекар трубить у ріг?

Габриель Метсю. Пекар дме у свій ріг. 1660 р.

Розгляньте репродукцію картини. Чому, на вашу думку, художник обрав своїм персонажем водоноса?

Дієго Веласкес. Севільський водонос. 1620 р.

Розгляньте репродукцію картини. Як ви вважаєте, чию трапезу зобразив художник: знатної людини чи простолюдина?

Віллем Клас Хеда. Сніданок із чорничним пирогом. 1631 р.

борів головним залишався ніж. Використання столових приборів стало цілком природним наприкінці XVII ст.

Дедалі частіше використовували скляні, фаянсові та кришталеві вази, келихи, різноманітні блюда, тарілки, салатниці, цукерниці. Їм намагалися надати якомога гарнішого вигляду. Готуючись до бенкету, піклувалися про оздоблення зали. Стіни завішували гобеленами та гірляндами з квітів, на видному місці ставили шафу з «парадним» посудом. За столами зазвичай сідали попарно – дама з кавалером. Завдання слуг полягало в тому, аби якомога більше здивувати гостей рідкісними витворами кулінарії.

Їжу брали переважно руками, через що використовували багато серветок та впродовж застілля по декілька разів мили руки ароматизованою водою, ляючи її з глечика над спеціальною піалою. Серед столових при-

борів головним залишався ніж. Використання столових приборів стало цілком природним наприкінці XVII ст.

У XVI ст. провідна роль в європейській політиці перейшла до Іспанії. Моду теж диктували іспанці. Вони створили чоловічий строгий костюм темних тонів із застебнутим наглухо комірцем. За любов до чорного вбрання іспанців у інших країнах презирливо називали «воронами». Щоправда, інколи про колір в одязі знаті можна було лише здогадуватися – так ясно він був оздоблений коштовним камінням, золотою та срібною ниткою. У всій Європі набули популярності короткі іспанські плащі та маленька вузька борідка – еспаньйолка. Взувались іспанці в м'які вузькі туфлі, прикрашені схожими на кігті розрізами, – так звані «вовчі лапи». Голову покривав твердий капелюх з вузькими крисами.

Жіноча іспанська мода на довгі роки подаравала світові спідницю на жорсткому металевому каркасі. Убрання доповнювали сережки, каблучки, намиста й ланцюжки, а також віяло із страусиного пір'я та тонкий носовичок, оздоблений вишуканим мереживом. Від часів арабського панування жінки зберегли звичай, виходячи на вулицю, покривати голову темним покривалом. Згодом воно перетворилося на знамениту іспанську мантилью із чорного мережива.

Розгляньте портрет. Опишіть одяг багатого вельможі.

Вільям Ларкін. Річард Секвілл, граф Дорсет. 1613 р.

У XVI ст. іспанці стали вирощувати завезену з Нового Світу картоплю. З неї навчились отримувати крохмаль, який здійснив справжній переворот у європейській моді. Підкрохмалений комірець ставав твердим, завдяки чому можна було збільшувати його розміри. Невдовзі він уже нагадував справжні «млинові жорни». Такий комірець тісно обхоплював шию, тому голову доводилося тримати високо підведеню. Ця постава цілком відповідала образу гордого аристократа-іспанця.

Ціна готового комірця була дуже високою. Аби під час трапези не забруднити та не зіпсувати дорогу річ, наприкінці XVI ст. згадали про давній винахід античності – виделку. Відтоді серед знаті стало непристойним їсти руками.

Пригадайте! Який вигляд мали модні дами в XVI ст. в Україні?

Із XVII ст. центр моди перемістився до Франції. Французи зробили вбрання вишуканішим і яскравішим, ясно прикрасили його коштовностями. Водночас набув популярності голландський стиль – капелюх з високою тулією та відкладний комірець.

У XVI ст. навчилися плести панчохи. Кишень ще не придумали, тому всі дрібнички тримали в гаманці, прикріпленим ланцюжком до пояса. Ознакою заможності був одяг, оздоблений хутром. Із XVII ст. серед знаті поширився звичай спати в нічних сорочках, у XVIII ст. спідню білизну носили вже майже всі верстви населення. Лише відтоді стали відступати захворювання шкіри.

Одяг простих людей не був такий розкішний. Біднота носила одяг із грубого полотна, вигляд якого мало змінювався з плином часу.

Розгляньте портрети. Чим різнилося вбрання Лукреції Борджіа та інфанти Ізабелли?

Лоренцо Лотто. Портрет Лукреції Борджіа. Бл. 1510 р.

Алонсо Санчес Коельо. Інфант (принцеса) Ізабелла. 1579 р.

Чимало кравців, шевців і капелюшників заробляли на хліб завдяки забаганкам моди. Зміна фасонів щоразу давала новий поштовх розвитку виробництва й торгівлі.

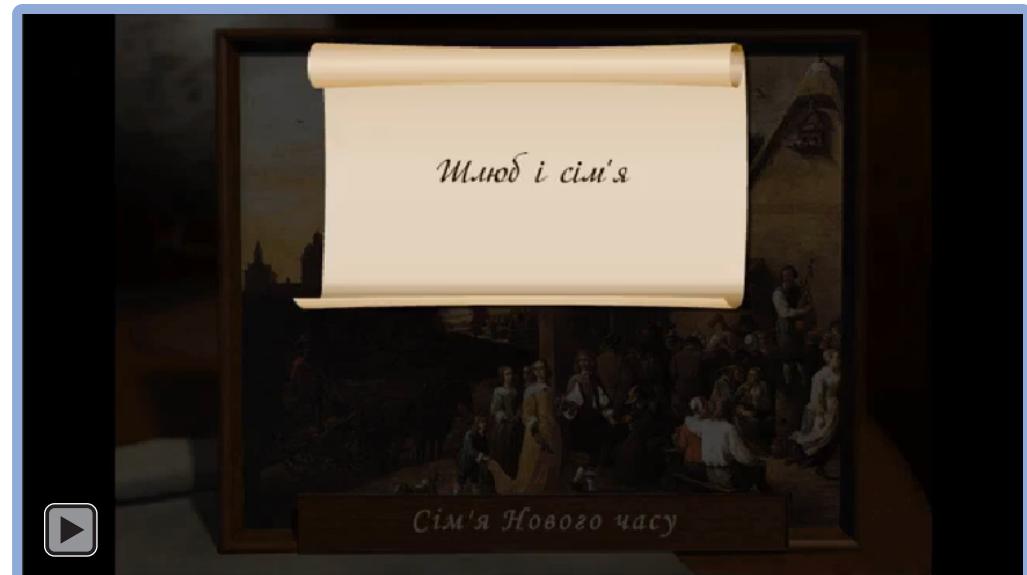
- Схарактеризуйте становище жінок і дітей у країнах Західної Європи в XVI–XVIII ст.
- Як змінився, порівняно із середньовіччям, внутрішній вигляд житла? Чи можна вважати комфортними оселі європейців Раннього Нового часу?
- Як вплинули Великі географічні відкриття на харчування європейців?
- Чому цукор у Європі був предметом розкоші?
- Який був стан гігієни і як це позначалося на здоров'ї тогочасних людей?
- Що нового в європейській моді з'явилося завдяки географічним відкриттям?
- Чому в XVI ст. законодавицею моди стала Іспанія та як виглядало вбрання іспанців?

- На стрічці часу позначте, які країни були законодавицями моди в певні періоди.**
- Заповніть інтерактивну таблицю «Найважливіші нововведення Раннього Нового часу в повсякденні життя європейця».**

Одяг	Предмети вжитку (зокрема, посуд)	Житло й меблі	Продукти харчування та напої

- Виконайте онлайн-вправу «Повсякденне життя у країнах Західної Європи Раннього Нового часу».**

Робота у групах. Уявіть, що вас запросили на бенкет до знатної особи XVI ст. Складіть розповідь про те, чим вас пригощали, та опишіть поведінку гостей за столом (*1-ша група*). Перегляньте відео «Шлюб і сім'я». Уявіть, що ви живете в XVI ст. Складіть розповідь про життя своєї родини (*2-га група*).

Запам'ятайте дати й зауважте, які події відбувалися у світі та на теренах України водночас.

У світі	В Україні
1492	перша експедиція Христофора Колумба, відкриття Америки
1498	відкриття флотилією Васко да Гами морського шляху з Європи до Індії
1519–1522	перша навколо світу подорож під проводом Фернана Магеллана
1489 Кінець XVст.	перша згадка про українських козаків у писемних джерелах зародження та початок формування нового суспільного стану – козацтва

У загальність вивчений матеріал розділу та за допомогою тестових завдань перевірте, як ви його засвоїли.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ДО РОЗДІЛУ 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

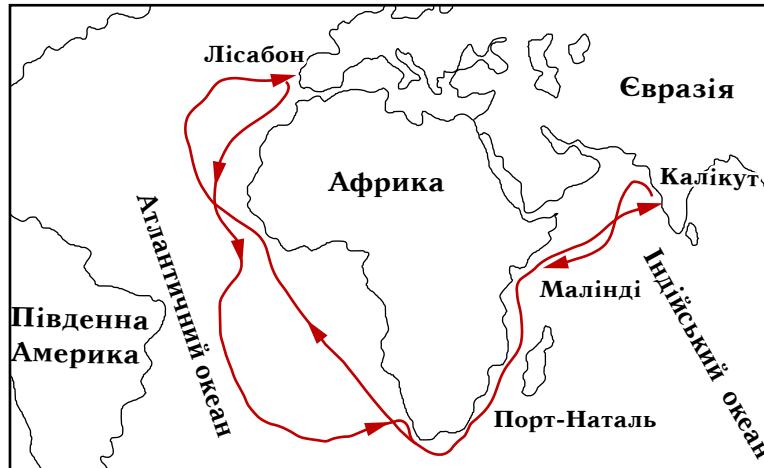
- Установіть відповідність між зображенням видатного мандрівника та його характеристикою.**

- Італійський мандрівник, який перший виявив, що землі, які відкрив Колумб, – це невідома раніше частина світу, і запропонував назвати її Новим Світом.
- Генуезький мореплавець, експедиція якого в 1492 р. досягла берегів Американського континенту.
- Португальський моряк, команда якого здійснила першу в історії навколо світу подорож.
- Португальський принц, організатор великих морських експедицій, завдяки яким було досліджено Африканське узбережжя.

А	Б	В	Г
1			
2			
3			
4			

2. Визначте період, у який було здійснено подорож, маршрут якої вказано на карті.

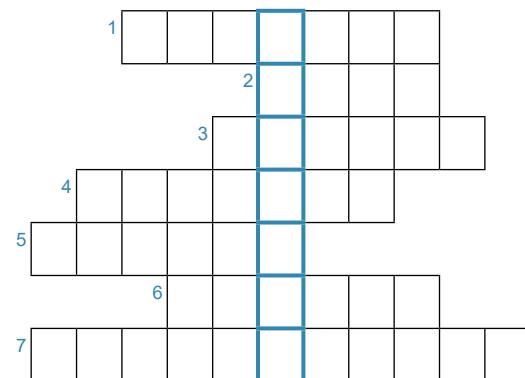

3. Використовуючи матеріал розділу, заповніть порівняльну таблицю.

Вид виробництва	Мануфактурне виробництво	
	Централізована мануфактура	Розсіяна мануфактура
Обов'язки підприємця		
Організація робітників		

4. Розв'яжіть кросворд із ключовим словом (у стовпчику, який позначене синьою рамкою).

- Місто, з якого вирушила флотилія Васко да Гами.
- Доколумбова цивілізація.
- Ім'я визначного португальського мореплавця.
- Завойовник держави інків.
- Нова для європейців овочева культура.
- Венеціанські туфлі на високій платформі.
- Підприємство, засноване на ручній праці найманих працівників.

5. Візьміть участь у бліцтурнірі з таких питань:

- Який продукт європейці спочатку вважали лікарським засобом і продавали в аптечних крамницях?
- Яким матеріалом багаті містяни стали вкривати дахи своїх будинків із XVII ст.?

3. Чим покривали підлогу будинків у зимку, а чим – улітку?

- Що таке гобелени?
- де було винайдено туалет зі зливом води?
- Яку річ називали «доміно»?
- Який предмет одягу з'явився в XVI ст.?
- Що означає слово «цоколі»?
- Що означав голландський стиль одягу?
- Що прикрашала діадема?
- Які напої з'явилися в Європі завдяки Великим географічним відкриттям?
- Який столовий прибор стали використовувати з кінця XVI ст.?
- Як і за що називали іспанців в інших країнах?

- A 1492–1504 pp.
B 1497–1499 pp.
C 1519–1521 pp.
D 1531–1532 pp.

A	B	V	G

4. А Б В Г

ТЕМАТИЧНИЙ КОНТРОЛЬ

РОЗДІЛ 1. ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ВІДНОСИН

Завдання з вибором однієї правильної відповіді

1. Яка історична подія знаменувала переход від Раннього Нового часу до власне Нового часу? А Б В Г

--	--	--	--

- A Завоювання турками Константинополя
B Завершення Реконкісти в Іспанії
C Завершення Столітньої війни
D Англійська революція

2. Яку назву мав перший острів, на який ступила команда Колумба? А Б В Г

--	--	--	--

A Гайті B Сан-Сальвадор C Куба D Майорка

3. Кого в Ранній Новий час називали «мішком з перцем»? А Б В Г

--	--	--	--

- A Мореплавців B Багатих купців
C Піратів D Злочинців

4. Укажіть ім'я мореплавця, який відкрив Канаду та почав її колонізацію. А Б В Г

--	--	--	--

- A Христофор Колумб B Жак Картьє
C Ернан Кортес D Джон Кабот

5. Який новий тип кораблів з'явився в період Великих географічних відкриттів? А Б В Г

--	--	--	--

- A Галера B Трієра
C Галеон D Каравела

6. Укажіть перші ранньокапіталістичні підприємства. А Б В Г

--	--	--	--

- A Фабрики B Цехи C Мануфактури D Заводи

**Завдання на вибір трьох правильних відповідей
із шести запропонованих варіантів**

7. Оберіть три нові види історичних джерел, які з'явилися в епоху Нового часу.

- A** Літописи
- B** Мемуари
- C** Археологічні пам'ятки
- D** Преса
- E** Друковані наукові твори
- F** Фотодокументи

8. Оберіть три сільськогосподарські культури, які вирощували в Новому Світі.

A Кукурудза	G Виноград
B Тютюн	D Рис
C Горох	E Кава

9. Укажіть три економічні наслідки Великих географічних відкриттів.

- A** Поява приватної власності на землю
- B** Розвиток нових центрів світової торгівлі
- C** Зародження мануфактурного виробництва
- D** Революція цін
- E** Поява нових сільськогосподарських культур
- F** Початок промислової революції у країнах Європи

10. Які три народи Америки були завойовані європейцями й стали їхніми колоніальними підданими?

- A** Ацтеки
- B** Бенгалці
- C** Інки
- D** Сомалійці
- E** Майя
- F** Ефіопи

11. Укажіть три джерела опалення будинків у XVI–XVII ст.

- A** Каміни
- B** Парове опалення
- C** Кухонне вогнище
- D** Кондиціонери
- E** Печі
- F** Електрообігрівачі

А Б В Г Д Е

--	--	--	--	--

Завдання на встановлення відповідності

12. Установіть відповідність між ім'ям зображеного мореплавця та його відкриттям.

А Б В Г Д Е

--	--	--	--	--

А Б В Г Д Е

--	--	--	--	--

А Б В Г Д Е

--	--	--	--	--

А Б В Г Д Е

--	--	--	--	--

А Б В Г Д

1	2	3	4

А Б В Г Д

1	2	3	4

13. Установіть відповідність між предметом та його характеристикою.

1 Мушкет	A Науковий прилад
2 Каравела	B Короткоствольна рушниця
3 Астролябія	C Взуття
4 «Вовчі лапи»	D Парусний корабель
	E Столовий прибор

А Б В Г

1	2	3	4

А Б В Г

1	2	3	4

Завдання на встановлення хронологічної послідовності

14. Установіть хронологічну послідовність перебування при владі Великих Київських князів княжої доби (Русі-України).

A Ярослав Мудрий	B Володимир Великий
C Святослав	D Ігор